

A romantikáról - 1970 okt.

E: Mik a romantika létrejötteének társadalmi alapjai?

E: Vannak-e ennek a romantikának ^{általában érvényes} jellegzetes témakörei vagy stílusjegyei, ~~amik általában érvényesek?~~

L: Ezt így nem lehetne mondani, mert ez ~~max~~, a XIX. századon végig-
huzódó irányzat, amely korszakok szerint nagyon különböző. Termé-
szetszerűleg van ~~egy~~ bizonyos hajlandóság ^{arra, hogy} egy ilyen történelmileg
^{ennek} visszamennére a francia forradalmat megelőző korszakot ^{idebá,} illetőleg,
csak itt nagyon kell vigyázni, mert volt idő, amikor az irodalom-
történet a középkor minden ábrázolását romantikusnak vette, holott,
például, hogy a leghevesebbet említsem, Walter Scottot egyáltalában
nem lehetett romantikusnak tekinteni, ^{Neki ugyanis} mert Walter Scottnak az volt
a véleménye, hogy a normanⁿ hódítástól az ő napjaiig egy szakadat-
lan fejlődő vonal van az angol társadalomban, ennél fogva ha ő a
XIII. századot, vagy más régi ^{időt} dolgot ábrázolt, ~~ezt~~ ezt mint ~~egy~~ fej-
lődési etapot ábrázolta, és nem mint ~~egy~~ olyan értéket, amelyet
szembe kell állítani a kapitalizmus ^{társadalmával} problematikájával. ~~Ugy, hogy~~
~~itt még ezt a középkor~~ tematikáját ~~kérdését~~ sem lehet ~~egy~~ tisztán
^{tematikának tekinteni.} romantikus kérdésnek venni. A romantika egy bizonyos álláspont,

amely az ökonómiától a szépirodalomig terjed, mondjuk például a Sismondi kapitalizmus kritikájában nagyon sok romantikus elem van, ellenben, mint mondom, Walter Scottot nem lehet romantikusnak tekinteni. ~~Ugy, hogy ebből a szempontból kell a kérdést nézni.~~

E: Amikor multkor beszélgettünk erről, akkor megemlítette, hogy Walter Scott romantikusnak már csak azért sem tekinthető, mert mindenütt a plebejus figurákat állította ábrázolása középpontjába. ~~Mert Viszont nekem eszembe jutott az, hogy a Heine, amikor a romantikus iskoláról beszél, szinte egyetlen pozitivumoknak, történelmi értelemben pozitív jellemvonásoknak azt tartotta, hogy népiesek, hogy a népi érzületek...~~

E: Igen, csak itt a népi ^{ségnek} ~~előtérben~~ két különböző ^{megoldás} ~~dolog~~ lehetséges. Lehet ábrázolni a plebejus áramlatokat, ahogy harcban állottak a feudalizmussal - ezt nemcsak Walter Scottnál van ^{így,} ~~hanem~~ például Engelsnek a parasztháborúról írott műveiben ^{is,} ~~és így~~ tovább, pontosan megtaláljuk, másrészt van ^{olyan} ~~romantikus~~ fölfogás, amely ~~ebből a szempontból~~ a középkort ^{valamilyen} ~~egy bizonyos~~ idillnek tekinti, ~~egészen kétségtelenül létező~~ ~~vonásokat~~ a munkában, ^{életmódban stb., amelyek a kapitalizmusban elyonttá és embertelenné váltak, és akkor még egy bizonyos emberies voltuk volt, ezeket a vonásokat nagyon fölstilizálták, és ennél fogva létrejöttek olyan kapcsolatok, hogy mondjuk, hogy földesur és a paraszt között egy idillikus egyetértő álláspontot csináltak, holott mi ut} ~~mi~~ ^{ut} ~~nagyon jól tudjuk a középkor történetéből, hogy annak ellenére, hogy a középkori munka kevésbé deformálta a munkást, mint a kapitalista munka, természetesen földesur és jobbágy között éppen úgy osztályellentét állt fenn, mint kapitalista és~~ ^{a munkás} ~~paraszt~~ ^{még} ~~között, hisz ha ez az ellentét abban az időben kevésbé~~ ^{is} ~~vált~~ ^{vált} ~~mindenki előtt tudatossá.~~

E: Ezek szerint lehet azt mondani, hogy a népdalkutatás, ^{mely részben} ~~a népdalok~~ ^{iránti} ~~figyelem,~~ ~~amely a romantikának is egyik vívmánya volt,~~

bár nemcsak a romantikáé, mert végeredményben Herder ~~is~~ mint
nem-romantikus fordult a népdalokhoz, de mindez a romantikának
egyik indítása volt, hogy ez szinte a ~~szépirodalmi~~ ^{romantika} ~~szándékai~~ ellenére
vált a ^{szöveg} ~~következő~~ ^{fejlesztés} ~~fejlesztés~~ pozitív tényezőjévé.

L: Igen, ~~itt~~ ^{itt} ebben a dologban a gyűjtés és a kiadás ~~is~~ ^a kérdéses; ~~de~~ minden egyes esetet nagyon pontosan meg kell
nézni, hogy mi ^{az indítékai} ~~a dolognak a motivuma~~. Nekünk, magyaroknak ^{például} nagyon
világosan kell látni ^{unh!} például, hogy seha Petőfi-korszakbeli nép-
dalgyűjtés, sem ~~a~~ Bartóké népdalgyűjtésében ^{nincs} ~~semminemű~~ romantikus
elem ~~nincsen~~. Mert itt ~~nem~~ szabad elfelejteni, hogy ~~is~~ a Bartók-
féle álláspont, amely a Cantata Profanában a szarvasoknak nem
engedi meg, hogy visszatérjenek az emberi életbe, ^{az} a kapita-
lista világ ~~egy~~ ^{khert} plebejus kritikája, ~~mert~~ Bartók sose gondolta,
hogy volt ^{a fejlődésnek} ~~egy~~ olyan periodusa, ~~a fejlődésnek~~, amikor jobb volt
szarvasnak lenni, mint embernek. ~~Amit~~ Bartók ~~gondol~~ ^{neh} az a ka-
pitalista embertelenség ^{re gondolt} és egy eljövendő forradalmi plebejus
emberiességnak az ellentéte, ~~aminek a romantikához semmi köze~~
nincsen.

E: Ha már ~~itt~~ szóba került, hogy nálunk a romantikának vagy a
népdalgyűjtésnek mi volt a funkciója, akkor ~~azt tenném fel~~ ^{hadd keressék meg}
~~következő kérdésnek~~, hogy ~~a nemzeti vonások~~ a különböző orszá-
gok romantikus irodalmában ^{miként} ~~hogyan nyilvánultak meg~~ ^{a nemzeti vonások!} Mert volt
~~egy ilyen tendencia, amely egybeemossa, az angol romantika,~~
~~német romantika és francia romantika...~~

L: Én azt hiszem, hogy ~~itt~~ ^{helyre} ~~egy~~ ^a speciális helyzet van, az olyan
népek ~~amelyek egy bizonyos nemzeti elnyomás~~ ^{állapotában} ~~helyzetében~~
éltek. Itt nem szabad elfelejteni, hogy a magyar kultúrában
~~az~~ fordulópontot jelent az 1790-es országgyűlés, amely til-
takozott a II. József nemzetiséget megsemmisíteni akaró fel-
világosító reformjaival ^{ellen} ~~szemben~~, és ha most ezzel szemben ki-

játszották a magyar multnak ~~az~~ autentikus jellegét, ebben kétséggel a magyar népek ^{nyilvánult meg} egy jogos önvédelme volt ezzel az egyenlősítő törekvésekkel, de benne rejlett természetesen az a vonás is, hogy ez az önálló nemzeti fejlődés nemcsak ^{tény,} egy faktum, hanem ~~egy~~ sajátos érték, amelyet ki lehet és ki kell játszani a jelen hitványságával szemben, mint példaképet. Itt most ~~vagy~~ az a probléma, hogy ez a példakép-kérdés ^{heresés} egy Walter Scott-i vagy egy német romantikus formában nyilvánul meg. De lehet mind a kettő. És kétséggel a reform-korszakban mind a kettő szerepelt, azt lehetne mondani, mindaddig, ^{ig a későbbi} amíg a Vörösmarty fejlődésében is beállt és azután ^{előtérbe} kulminált Petőfi és Arany, amikor nem annyira a multat játszották ki a jelen ellen, mint a multban megnyilvánuló paraszti-plebejus áramlatokat a nemesi kultúra ellenében. Ugy, hogy ^{Véleményem szerint} ezt a két dolgot egymástól nagyon élesen meg kell különböztetni ^{egymástól.} az én véleményem szerint, ha az átmenetet valószínűleg ember megvizsgálja, Vörösmarty fejlődésében valószínűleg meg lehetne az átmenetet találni. Kétséggel Petőfi és Arany ^{mel} nál már eleve előtérben áll a plebejus elem, a középkori vagy az őskori, ^a Petőfi és Arany nem ^{de} régi dicsőséget hirdették, hanem a Toldiban vagy a János vitézben éppen a paraszti plebejus hősről pozitív tulajdonságait a hűbéri kultúrával szemben nyilvánulnak meg. Ugy, hogy itt Magyarországon is lehet látni, hogy a reformkorszakban egy ideig szereplő romantikával szemben mindig jobban előtérbe kerül ez a plebejus vonás, amelynek nincsen romantikája ^{se} ^{híreszt.}

E: Már Vörösmartynál is előtérbe került?

L: ^{ilyen} Az én Véleményem szerint számos verse van Vörösmartynak. En egy helyen egy Babits-tanulmányban éppen Babits-csal szemben idéztem Vörösmarty ^{"Arany miből"} ezt a "Nincsen remény" refrénü versét,

(Vörösmarty regénye)

- 5 -

amelyben ~~"Nincsen remény"~~ ^{vevő le} abból ~~van levezetve~~, hogy a föld nem a paraszté. ~~Ez nem egy romantikus...~~

E: Ezt 44-ben vagy 46-ban írta már.

L: Én nem tartom magam~~at~~ ebben a kérdésben specialistának és nem akarok a részletekhez hozzászólni, de kétségtelenül már ~~is~~ Vörösmarty fejlődésében is fölvetül ez a motívum. Anélkül, hogy ~~is~~ végérvényes ítéletet mondanék, azt kell mondani, hogy ez a motívum nem romantikus jellegű.

E: ~~Kétségtelenül~~ Most pillanatra még a magyar romantika kérdéséről visszakanyarodva, elképzelhető^{-e}, hogy egyes művészeknek, például Angliában Shelleynek, különösképpen Byronnak a művében romantikus, valóban romantikus vonások vegyülnek utópisztikus szocialisztikus vonásokkal. ² ~~Először~~ ^{ok} Byronra gondolok, amikor a kérdést fölvettem, akinek az antikapitalizmusában, úgy érzem, van romantikus elem.

L: ~~Igen, csak hogy itt van egy különös dolog.~~ Goethe egyszer, amikor jellemezni akarta Byront, ~~akkor~~ azt mondta, hogy Byronnak a ~~szok~~ fő célja: sok pénz és kevés hatóság. Ezt nem lehet ~~romantikus~~ romantikus fölfogásnak ^{tartani} ~~venni~~. Byron kétségtelenül egy ~~szocialista~~ nem szocialista, de ~~egy~~ polgári ellenfele volt annak a feudalizmusból átitatott Angliának, ^{amellyel} ~~amivel~~ szemben ~~s~~ sokmindenféle régi dolgokat dicsért, de ~~X~~ Byron ideálja egyáltalában nem ^{ar} volt, ~~ami~~ ^{ért} ami a későbbi angol romantikusoknak. Angliában ^{általában} egészen világosan lehet ~~a dolgot~~ ^{látjuk Carlyle-nél} ~~Calred~~ ^{Calred} ~~látni~~, aki a kapitalizmus embertelen elbentmondásaival szemben mindig fölidézi a középkor emberiségét. Ez Byronból teljesen hiányzik, és azt hiszem, Goethe ~~ezzel~~ ^{Byront arról, hogy célja "sok pénz és kevés hatóság"} ~~hogy "sok pénz és kevés hatóság"~~, ezzel nagyon világosan jellemezte ~~ezt a Byron-féle dolgot, ami nem romantikus.~~ Még sokkal kevésbé romantikus ~~is~~ Shelley, akinél a plebejus forradalmi vonás még sokkal erősebb, mint Byronnál, sőt, ^{ez} az uralkodó ~~ez a plebejus vonás~~, és ennél fogva Shelleynél nyoma ~~nincsen annak~~ ^{Carlyle} ~~ennek~~ ^{általában} ~~a Calred~~ ^{Calred} ~~féle irányzatnak,~~ ^{mellyel} ~~nincsen~~ a középkort valami formában ideálnak ^{akarna} ~~lehetne~~

beállítani a kapitalizmussal *szemben*.

E: Ezek szerint az olyasfajta kifejezések, mint amit ^{kelet} stilromantika, ~~kának neveznek, és~~ ^{met} zagyvaságok, amennyiben csak jelzőkből, vagy ^{a jelzőből,} a szóhasználatból, ~~vagy~~ a páthosz jellegéből, ^{formális jegekből} ~~formális~~ jellegéből kiindulva...

L: Én itt ~~itt~~ tudja, ez ~~az~~ régi dolog, teljes opposzióban vagyok
 ezzel a magyar ugynevezett "stil-kritikával"; ~~az~~ Az ugynevezett
 "stil-realizmusnál" ~~egy~~ butább halandzsát nem tudok elképzelni,
 és a stilromantika természetesen éppen az, ^{megnyitja halandzsát} mert az irodalomban a
 legkülönbözőbb társadalmi jelenségek st vannak ábrázolva, ^{igazság} a legkü-
 lönbözőbb szempontokból, és így tovább. Ha ezekből most egy for-
 mális dolgot, ^{he} például a középkor ^{és} ellentétébe állítását az ujkor
^{szembecallítását} ^{ebbe} vesszük, akkor abba belefoglalhatjuk a legkülönbözőbb és a
 legellentétesebb dolgokat, ^{is előrne} és a stilsan ^{leple} ~~szembecallítását~~ ^{le} ~~szembecallítását~~ mögött
 egy szellemi kurvaház játszódhatnék le.

E: Következő kérdés az volna, hogy ment-e át 1848 után funkció-
változáson a romantika?

L: A dolog úgy áll, hogy bizonyos, a régi Magyarországnak a di-
csőítése, amennyiben arra való, hogy ideológiailag alátámassza
a még fönnálló dzsentri-uralmat, és elősegítse azt, hogy a
magyar kapitalizmus fejlődése ~~egy~~ dzsentroid karaktert ~~vegyen~~ föl,
ebben az értelemben ebben ~~egy~~ bizonyos adag romantika van, két-
ségkívül. Úgy gondolom. Nem kétséges például, hogy a régi Ma-
gyarországnak Jókai által ~~való~~ néha nagyon idillikus ábrázolása,
hogy ebben ~~egy~~ támogatás van annak a magyar politikának - mert

nem szabad elfelejteni, hogy még 48 is ~~egy~~ kis- és középnemesi vezetés alatt történt és 48 bukása után nagyon megerősödött ez az irányzat, amely a magyar kapitalista fejlődést nem tagadta, hanem

egy dzeentroid formában akarta megvalósítani. Most az nem kétsé-
ges, hogy Jókainak számos regénye ^{megy} ~~van, amelyik~~ ilyen irányban, ~~megy~~
és ezeket nyugodtan ^{teljesen} ~~lehet~~ is romantikus jellegűeknek tekinteni.

folgt: 20. d. d. 1. J. : "Nem szabad" - 161 22. d. d. 1. J. : "Nem szabad" - 161 22. d. d. 1. J. : "Nem szabad" - 161

MTA FHL. INT.
Lukács Arch

E: Nyugaton a kapitalizmus embertelenségének a kibontakozásával együtt a romantika például olyan költőknél, mint Baudelaire, nem kapott ~~egy~~ viszonylag nagyobb létjogosultságot, mint a 48. előtti időkben, amikor a kapitalizmus még ~~egy~~ sokkal pozitívabb szerepet játszott?

L: Csakhogy akkor mindinkább ^{el kell választani} és ^{hívást} itt kell két dolgot ~~szétválasztani~~ ^{az egyik kérdés, hon} nagyon élesen ~~szétválasztani~~. ^{bizonyos esetekben a ka-} pitalizmus romantikus kritikája helyes elemeket tartalmaz, ^{amiről} attól, hogy a romantikus kritika alaptendenciája ~~egy~~ progresszív ^{sem} vagy sem, nem progresszív valami. Hogy egészen világosan demonstráljam ezt: ~~a dolgot~~ Rosa Luxemburg leírta a tőke akkumulációról szóló könyvében Ricardo és Sismondi ellentétét ebben a kérdésben. Most Sismondi, aki mint ökonómus, tényleg ~~egy~~ romantikus ^{ant} kapitalista volt, a kapitalista válság elemzésében ~~xxxxxxxxxxxx~~ messzebb ment, mint Ricardo, ^{ugyancsak} amennyiben, azt, amit Ricardo állított, ^a hogy tudnillik ha a technológiai fejlődés következtében egy gyár kénytelen munkásokat elbocsátani, ~~hogy~~ akkor a kapitalizmus fejlődése ~~egy~~ bizonyos automatizmussal ^{gondolódik arról,} hozza létre, hogy más gyárak megint ^{gyenke} fölvesznek munkásokat, Sismondi ^{viszont} bebizonyította, és érdekes, mint becsületes gondolkodó, Ricardo ~~el~~ is ismerte, hogy ez a tétel nem helyes. ~~Hogy itt ez egy-~~ mástól teljesen független, ^{mert} és ezért a kapitalizmusban igenis létrejöhét, ^{sőt} ~~hogy~~ éppen a fejlődés révén jön létre egy nagy munkanélküliség ^{szűk} (magában a termelésben. Ez ~~szűk~~ olyan romantikus szempontból kiinduló kritikája volt a kapitalizmusnak, ami tárgyilag helyes. Most azonban, ha Sismondi azt mondja, hogy ^{javasolná} ennek a megoldása az, ^{halk,} hogy nem szabad ^{fejlődés hi a} kapitalista fejlődésnek létrejönni, hanem vissza kell menni a kapitalizmus ^{zmus,} még félig ilyen Handwerk-szerű korára, ^{ahhoz} itt Sismondi ~~azután~~ egy kifejezetten romantikus álláspontot foglalt el, amely ~~reakció~~ a fejlődéssel szemben. ^{reakció} ~~Ugy, hogy ugyanazokban az írásokban~~ A marxizmus

(hogyan keveredhet ugyanabban az íróban ez a két oldal,

- 8 -

történetében ~~ez~~ nagyon szépen lehet látni, mert a fiatal Engels írt
Carleyről ^{yle-ről} ~~az~~ egy nagyon érdekes tanulmányt, amelyet Marx
~~is~~ is nagyon sokra becsült, ^{és ebben megajánlta} amelyben az angol romantikának
~~mind~~ a két oldala ^{it} megvolt.

E: Ez Baudelaire-ben is megvolt ez a két oldal, amennyiben ő
az egész kapitalista fejlődéstől undorodott, főleg az áldemokrá-
ciától, amely III. Napoleon idején sem lehetett szivvidítő, de
ebből ő végeredményben az egész kapitalista...

L: Az egész kapitalista kulturát úgy, ahogy volt, el akarta
vetni. ~~Itt kétségtelenül van, és én azt egyáltalában nem vonnám~~
kétségbe, hogy a kapitalizmus romantikus kritikusai között rend-
kívül nagy jelenségek vannak, akik rendkívül magasrendű módon
kritizálják a kapitalista fejlődést. ~~Itt az én~~ Véleményem sze-
rint ott kell a különbséget tenni, hogy ~~ennek~~ ^{ennek} van-e egy ilyen,
a kapitalizmus magjára, a kapitalizmus embertelenségére rámutató
vonása, ~~ami~~ ^{ez} (Baudelairenél kétségtelenül megvan), vagy pedig a ka-
pitalizmusnak ez a kritikája arra való, hogy a kapitalizmus
nem haladó fejlődését ^{segítse} ~~ez~~ itt térek megint vissza a magyar
fejlődésre, ^{helyre} ahol nagyon fontos, hogy 67 után ^{megállt} beállott egy ilyen
kapitalista fejlődés Magyarországon, amelyet a hivatalos irány-
zatok igyekeztek úgy vezetni, hogy ez a dzsentri és dzsentroid
Magyarország alapszerkezetén ne változtasson semmit. Gyakran
szoktam idézni, és nagyon tipikusnak tartom, ~~ebben~~, hogy Tisza
István ^{is} egy híve ~~egyszer~~ egy parlamenti vitában ~~Tisza~~ ^{így}
~~definíálta:~~ "egy ur, aki dolgozik". Dolgozik ^{és értik azt} alatt ^{értet}, hogy
bankigazgató, ^{hadiszéri} tudniillik. Most, az urat, aki bankigazgató, ^{er}
romantika a kapitalizmus porosz útjának ^{romantikus} a dicsőítését jelenti,
^{ilyen} ~~ilyen~~ ideológusok természetesen Németországban is és más ^{itt}
is vannak, és ezeknek az ideológiáknak az alapvető konzervatív,
reakciós vonását akkor is ^{kell} látni, hogyha az illetőknek egyes
kérdésekben még igazuk is van. Ha ~~vesszük~~ például az angol fej-

E: Tehát ~~hogyha~~ valaki a kapitalizmus embertelenségeit leleplezi vagy ábrázolja, és a perspektívája mondjuk a perspektívtalanság vagy a kétségbeesés, mondjuk Kafkánál vagy bizonyos mértékig már Baudelairenél, akkor ~~azért~~ ezt nem lehet romantikusnak nevezni...

L: Én nem mondanám romantikusnak. Épp oly kevésbé, és ott különösen lehet látni, ha ^{mint amikor} Tolsztoj a paraszti életet játsza ki az Oroszország ~~az~~ ^{korabeli} kapitalista fejlődése ellen, akkor ennek a parasztiságnak semmi köze ahhoz, mint hogyha Tolsztoj azt hinné, hogy a földesuri Oroszország jobb volt ^{egy} ~~egy~~ kapitalista Oroszországnál.

E: Tolsztoj esetében csak a népek, a plebejus rétegnek a morális felsőbbbségéről van szó, és nem egy társadalmi állapot idealizálásáról.

L: De nézze, még egy társadalmi állapotról is - mert hiszen Tolsztojnak az a véleménye, hogy egy paraszti Oroszország mindenféle tekintetben jobb volna az ő korabeli Oroszországnál.

De egy paraszti Oroszország az orosz középkorban sem létezett, az a paraszti ^{Oroszország} ~~középkorban~~ Tolsztojnak egy elméletileg sok tekintetben zavaros elképzelése egy plebejus forradalmi időről,

de ennek ^{min} ~~egy~~ ilyen visszatérés-jellege ~~min~~ ^{Ennek sem} ~~és ez teljesen hiányzik belőle, és ezért említem itt például a Jókai~~ ^{Uj földesurak} ~~Uj földesurak~~, mert ott kétségkívül abban az egész bolondos és külön-

földesurnak a Párizsban élő unokatestvére fölött való társadalmi és emberi fölényt ^{it hasonlít meg} ~~van kirajzolva~~, és hogyha az akkori Párizst

Jókai egy bizonyos ^{és} ~~joggal~~ ^{Jókai bizonyos joggal} ~~ezt~~ a parazita réteget ^{és} ~~kritizálja is~~, a vele szemben álló ^{eszmény} ~~dolog~~ ^{az} ~~az~~ nem egy haladó, ~~dolog~~, hanem éppen a régi feudális Magyarországnak ^{it jeleni} ~~egy~~ ilyen emberi módon való konzerválása. Most én nem akarok itt a Jókai-kérdésre részletesen áttérni, mert Jókainál nagyon sok nagyon különböző vonás

keveredik, ^{állítandó} ~~van ebben~~, és a világért se lehet állítani, hogy minden romanti-
kus opposzió ~~most már~~ A-tól Z-ig a feudalizmus helyreállításának
a vonalán volna. ^{haladna} Mert ha vesszük például a romantikát beindító
német ~~romantikát~~ ^{mozgalmát}, ott például nagyon jellemző, hogy ~~Friedrich~~
~~Schlegel~~ ^{Schiller} és ~~is Schönmacher~~ ^{termidor} fölfogására a kapitalizmus első
kibontakozása a termidor ^{utáni} folyamatnak ~~egy~~ rendkívüli
nagy befolyása van, mert ~~együtt az~~ ^{arral}, hogy létrejön egy bi-
zonyos ~~ilyen~~ romantikus antikapitalizmus, létrejön egy ~~nő~~
emancipációs tendencia, ami ebből a termidort jellemző szexuális
felszabadulásból ered. Ugy, hogy itt is az én véleményem szerint
ezeket a dolgokat történelmileg nagyon konkrétan kell megnézni,
és mindig az illető adott idő és ország osztályviszonyai hatá-
rozzák meg, hogy mennyiben, milyen mértékben és milyen irányban
válík egy ilyen kapitalizmus ellen tiltakozó irányzat romantikussá
vagy nem. A német romantikában az egész fejlődés utja kétségte-
len, mert a romantika később teljesen áttér a régi Németország
konzerválására a kapitalista fejlődéssel szemben.

E: A romantikának tehát a kapitalizmus bírálatával együtt ugyan-
ennyire kritériuma az is, hogy mindig egy megvolt vagy hazudott
multbeli állapotot ideálizál.

L: ~~Itt nem szabad soha elfelejteni, hogy Ezt nem szabad soha~~
egy egyszerűen multbeli állapotnak felfogni, mert ~~vége~~ ha Ma-
gyarországnak ^{1945 előtti} fejlődését 1945 előtt veszem, akkor a feudaliz-
mus nem volt ~~egy~~ mult. A nagybirtok ^{és a paraszti viszony} viszonya a maga parasztjai
hoz, ~~ad~~ telítve volt feudális elemekkel, ~~Ez~~ Magyarország számára
~~egy~~ jelen, és nem ~~egy~~ mult volt, éppen úgy, ahogy nem lehet azt
mondani, hogy a keletporoszországi paraszt-^{viszonyok} ~~viszonyok~~, azok Né-
metországnak ~~multja~~ lett volna. Az a multnak ~~egy~~ maradványa
volt, amely ^{olyan} ~~egy~~ igen nagy szerepet játszott, ~~egy~~ olyan nagy sze-

repet, mert hisz az köztudomásu dolog, ^{hogyan} mert amikor a német gazdasági válság következtében fölmerült ^{sz} esetleg ^{es} egy földreform kérdés ^{sikeréges} ~~kezdés~~ ^{veje} ~~lényege~~ Kelet-Poroszországban, ~~erre~~ erre Hindenburg azzal reagált, hogy Hitlert hívta meg kancellárnak.

E: ^{mi} A romantikának ^{szerpe} ~~mi~~ a ^{a különböző népies ideológiákban} különböző népies ideológiákban, nemcsak Magyarországon, hanem esetleg a narodnyik ideológiákban is meg a magyar népies ideológiákban ~~mi a szerepe?~~

L: ~~Ez egy nagyon különböző szerep~~, mert minden országban létrejönnek ~~egy~~ ilyen tisztán konstruált, és a multat visszaidézni a-
karó romantikus művek, és ugyanakkor igen gyakran ugyanazoktól az ^{íróktól} ~~íróktól~~ ^{partfogó} ~~partfogó~~ ^{alatt ellenkező hatású alkotások is.} például nem lehet azt mondani, hogy ~~a~~

Arnim és Brentano nagy népdalgyűjtése, ~~hogy ez~~ a feudalizmus helyreállítását támogatta volna Németországban. Ugy, hogy itt a dolog természeténél fogva ^{a határok} ~~mindenütt~~ ^{idnek} ~~elmosott határok~~ vannak, és mindenütt csak arról lehet beszélni, hogy ^{mi} ~~az~~ alapvető tendenciái.

E: Tehát mondjuk A magyar népies mozgalomban a ^{XX. században} ~~30-as években~~ volt ~~egy~~ ilyen romantikus alaptendencia?

L: ~~Kétségkívül volt. Kétségkívül volt, mert az, hogy a magyar mult idealizálása, ami még a fiatal Vörösmartynál is nagyon nagy szerepet játszik, hogy ennek kétségkívül volt az a hatása, nevetséges volna tagadni, hogy ez nem erősítette volna a nemességnek azt a politikáját a Habsburgokkal szemben, hogy megvédeni a magyar nemzeti önállóságot a Habsburgokkal szemben, ugy, hogy ennek a tradicionális feudális alapjai megmaradjanak. Ez a tendencia még 48-ban is egy bizonyos szerepet játszott.~~

E: ~~Es a XX. századi népies mozgalomban?~~

L: Nézze, ez megint azon mulik, hogy mennyire takarják el ~~ezek~~ a romantikus elképzelések a valóságos ellentéteket. ^{En például} ~~Hogy~~ Például nem kétséges, ~~és ezt~~ a 30-as években Illyéssel szemben megírtam, hogy Illyés ~~fele~~ ^{ellenneve} a romantikus antikapitalista ~~antipátiája~~ a Miklós Andor-féle magyar kapitalizmussal szemben akadálya volt annak.

hogy ~~S~~ a hitleri ^{zmus} hatásait Magyarországra ^{na} a maguk teljes mértékében fölismerje. Nem tudom, talán emlékszik, ^{art} én akkor irtam ^{alibor} ~~is~~ Illyés ellen, hogy büntessen ~~eg~~ az isten kényszermunkával a Színházi Élet szerkesztőségében, ha Hitler nem ~~es~~ rondább megjelenése a kapitalizmusnak, mint amilyen száz Miklós Andor ~~e~~ együttvéve. Itt Illyésnél a romantikus beállítás eltakarja a valószínű ellentétet, de ez ~~is~~ megint nem ~~egy~~ szükségszerű dolog, mert ugyanabban a cikkben ~~én hivatkoztam~~ éppen Illyéssel szemben ^{hivallottam} arra, hogy Tolsztoj ebben a tekintetben sokkal tisztábban látott, mint Illyés, holott Tolsztoj nem volt szocialistább Illyésnél. E: Általában véve azok ^{ben} a XX. századi elképzelések ^{ben} - persze, nemcsak Szabó Dezsőről teszek említést, ahol a romantikus elemek ~~ezerszer nyilvánvalóbbak, gondolom, mint Illyésnél - hanem egyáltalán, a XX. században azok az elképzelések, amelyek egy paraszt-demokratikus jövőbeli társadalmat lehetségesnek tartottak, ezekben voltak ^{-e} romantikus ^{elemek} elképzelések, vagy ~~ez~~ inkább a ^{Tolsztoj} ~~Tolsztoj~~ ^{fiaton} ~~fiaton~~ ^{jár?} ~~jár?~~~~

L: ~~A dolog úgy áll: az a kérdés, mennyire dominált bennük a forradalmi elem a nem forradalmi elemmel szemben. De tudniillik látni kell, s ez az ellentmondás megnyilvánul Tolsztojnál és az orosz áramlatokban általában, hogy tudniillik itt világossá válik, hogy ennek a paraszti elemnek a végleges kiteljesülése természetesen nem ^{is} ~~egy hátramenés~~ a kapitalizmussal szemben, hanem ^{előrehaladás} ~~egy társadalmi előmenés~~, és ez a dolog végeredményben valami ^{ilyen} ~~formában egy~~ szocializmus-félébe torkollik bele. Hogyha ez nem történik meg, akkor ~~tudniillik~~ az alaptendencia mégis arra fut, ^{hi} hogy konzerváljunk a kapitalizmusban, ~~meglévő, a magyar kapitalizmusban például, de ez az Oroszországra is vonatkozik a magyar kapitalizmusban meglévő feudális elemeket abból az egész helytelen ^{tételestől} ~~dologból~~ kiindulva, hogy ez a félf feudális kapitaliz-~~~~

mus, ez haladóbb és magyarabb, mint egy igazi kapitalizmus volna. Ez ~~az, ami~~ nem igaz. És itt tévedtek nagyon sok tekintetben a magyar népiesek.

E: Például ide tartozik, gondolom, Németh Lászlónak a mélymagyar-higmagyar elmélete...

L: Természetesen. ~~Természetesen, mert tudniillik a higmagyar,~~
~~his~~ ^{és} nem véletlen, hogy Németh Lászlónál Petőfi is a higmagyarok közé tartozik, ~~akik tudniillik~~ ^{mert} egy teljesen radikális felszámolást ezzel a multtal, ~~hirdetnek~~, míg a mélymagyarok - éppen Németh Lászlónál - telítve vannak konzervatizmussal. ~~Nekem volt egyezzer -~~
Egyszer találkoztam életemben Németh Lászlóval, ~~akkor~~ ^{és} volt ^{vele} egy vitám, ~~vele~~ mert ~~én~~ szemrehányást tettem neki azért, hogy ő ~~Franciaországban~~ ^{Franciaországban} a németek által való megszállásánál ~~egy~~ bizonyos fokig ~~egy~~ mélyfranciaságot látott azokban, akik az ügyvédek Franciaországával szemben bizonyos szimpátiával viseltettek még Hitlerrel ^{iránt} szemben is. Németh László akkor azt állította, hogy ő ezt soha nem mondta, ^{mine} én ~~akkor~~ egy postakártyán megírtam nekik a kötet ^{címét} (és oldalszámot, ahol ez megvan írva, és nem kétséges, hogy a mélyfrancia, az ~~egy~~ éppen olyan romantikusan reakciós koncepció, mint a mélymagyar.

E: Ez kötetben is megjelent? ~~En azt hiszem, a Hid című Zilahy által szerkesztett lapban olvastam ezt az elméletét.~~

L: ~~Most momentán már nem tudnám megtalálni, akkor pontosan tudtam, hogy melyik kötetben és hol van.~~ ^{telát} Ez ~~ist~~ kétséggkívül ~~egy~~ reakciós tendencia volt a népieseknél. Most ~~hogy az ember~~ ^{nek} ezeket ^{azokban} a reakciós-romantikus tendenciákat ~~azoknak~~ a társadalmi megértésében ~~természe-~~
tesen az ellenkező oldal is szerepet játszik. Mert ha például én ~~erről is írtam~~ ^{erről is írtam} a 30-as években ^{hogy} ~~írta~~ a magyar urbánusoknak az egész földreform-kérdésben ^{az volt} a legfőbb gondjuk ~~az volt~~, hogy a földtulajdonos kapitalisták ne szenvedjenek semmiféle kárt, és ~~és~~ ^{hogy} olyan folytonosságot ~~kell~~ ^{meglátni} csinálni, amely a Weiss Manfrédék ^{vel} és

Kohneréknek a nagybirtokosságát biztosítja, ~~Ha~~ ezzel szemben egy romantikus antikapitalizmus lépett föl, ez ~~egy~~ bizonyos fokig érthető volt. Itt ~~én~~ ^t az történet, hogy mind a két fél megállt a másik fél korlátoltságánál.

E: Ha már így szóba került az "urbánus romantika", idézőjelben, ~~illetve~~ mennyire romantikus jellegű a ma oly elterjedt város-ellenesség, civilizáció- és technika-ellenesség, ² ez mennyire romantikus, és mennyiben...

L: Ez kétségtelenül romantikus, tudniillik romantikus annyiban, hogy tulajdonképpen senkise veszi ~~ezt~~ komolyan. Itt ~~A~~ mai romantikának van egy ~~ilyen~~ mélyreható komolytalansága, ~~gondolok~~ Például arra, hogy bizonyos emberek kritizálják, hogy ~~itt~~ a modern állattenyésztésben ~~szó~~ olyan technológia jön létre, mint a tyukfarmoknál és így tovább. Az illetők ezt a multtal állítják szembe, nem veszik tudomásul, hogy ^{ez} egy társadalom emberiségének egyáltalában nem mértéke, az állat ^{nyanis} a természetek egy része. Az ember az állatot megszelidítette, és nem igaz, ~~hogy~~ ^{hogy} ez a megszelidítési folyamat, ~~hogy mondjam,~~ erőszak nélkül folyt volna le. ~~Gondoljon arra, hogy~~ A legparasztiabb állattenyésztés mellett az ökörtől a kappanig ^{kizárják} létrejön az, hogy a szaporodásból a hímek ~~egy~~ nagy részét kizárják. Kizárják részben azért is, mert egy ökörrel jobban lehet dolgozni, mint egy bikával. ~~Én most azt~~ ^{Vem} tudom belátni, hogy a tyuktojások manipulációja miért ^{enne} leg~~yen~~ embertelenebb, mint a bikák ~~kiherélése~~? ~~Én itt~~ ^{Vem} vagyok képes az erőszakban és az embertelenségben a technikai fokozás ellenére ^{különbséget} lényeges ~~dolgot~~ látni. Az ember, amikor megszelidítette az állatokat és háziállatokká tette őket, ~~akkor~~ erőszakot gyakorolt rajtuk, és megváltoztatta ~~az~~ egész természetüket azért, hogy az ember számára a megfelelő szolgálatot ~~tudják~~ teljesíteni. ^{hessék} ~~Mert azt mondani,~~ hogy valahogyan a természetben benne van az, hogy az ökör szántani tud, ~~ez egy éppen olyan nevetséges dolog.~~

mintha azt mondanám, hogy a majomban benne van az, hogy olvasni^{tesd} és logaritmust ~~akar~~ csinálni. Itt ~~egy~~ társadalmi fejlődésről van szó, amelyet a természettel szemben nem lehet szentimentálisan felfogni, a ~~bikák~~ kiherélése nem különbözik attól, ^{az emberrel} hogy a rézből bronzot csináltak. A réz se akar bronz lenni, de nem kérdezzük, hogy akar-e bronz lenni, és bronzot csináltak belőle.
o seink már sokezer évvel ezelőtt. Most én ~~nem~~ vagyok képes be-
^{Egészen természetesen az} látni, hogy ~~azzal~~ az alapvető erőszaktétellel, ^{amely} az egész állattenyésztésben megnyilvánul - most nem is beszélek arról, hogy a növénytenyésztésben miféle erőszakosságokat követtünk el - ~~hogy ez egy természetszerű dolog~~, mert az emberi élet nem más, mint ~~egy~~ ^{az} aktiv alkalmazkodás a természethez, ^{aktiv alkalmazko-} ~~dás~~ ^{pedig} a természet megváltoztatását jelenti.

E: Tehát a civilizáció- és technika-ellenesség többnyire romantikus keretek közt jelentkezik?

L: Ez most már ~~egy~~ teljesen rossz értelemben vett romantika, amennyiben az illetők kényeskednek ebben a kérdésben, és magukat ~~mint~~ ^{mint} tulfinomult embereket ~~tüntetik~~ ^{mint} föl, akik tiltakoznak a tyukok ilyen előállítása ellen, közben az így készült tyuk-peccsenyét nyugodtan megeszik a vendéglőben.

E: ^{Vagyis éppen károsítom a kényeztetést.} És közben százmilliók nem eszik meg, mert nincs hús...

L: ~~Ez egy más kérdés.~~

^{Tehát ma már nincs}
~~E: ...az ellen nem tiltakoznak. - Az utolsó kérdés az volna, hogy a technika- és civilizáció-ellenességnek van-e ma racionális magva?~~

L: ~~Tudnillik~~ ^{Van} racionális magja, amennyiben egy bizonyos ponton a kapitalista fejlődés ember-ellenessége, az emberi létet elidegenítő volta ellen létrejön egy bizonyos tiltakozás ^{támad} és annak egy lehetséges kijavítása. Senkinek nem jut például eszébe, hogy ^{amit} az a nagy harc, ^{amit} a XIX. században a szakszervezetek folytattak a munkaidő lecsökkentése és a munkabér eme-

lése ^{érlelésében,} tekintetében, amelyek mind a munkás emberi elidegenedésének a megszüntetését is szolgálták, mert kétség^{telen} nélkül, hogy egy 14 órárt dolgozó ember ^{ebb} elidegenedett állapotban él, mint ^{csk} 8 órát dolgozó ember. Most ez ellen a plusz-munka elleni tiltakozás és harc, ~~ez~~ a kapitalizmusnak egy jogos kritikája, amelynek semmi köze a kapitalizmust megelőző társadalmakhoz való visszatéréshez. ^{Vissza} Ha mi most a mostani manipulált kapitalizmusban ^{ad} látjuk, hogy a manipulációban mennyiben vannak tisztán embertelen és emberellenes vonások, például gondolkodok arra, hogy a mostani kapitalista manipuláció akadály^{osra azt,} annak, hogy a munkás a kivivott szabadidejét emberi célokra ~~sz~~ használja, hanem belekényszerítik ^{helyettesítik} a munkást egy bizonyos manipulált életbe, amelynek következtében a munkaidő^{nek} csökkenése nagyon kevésbé járt az elidegenedés megszüntetésével. ^{Az} Ez ellen az elidegenedés elleni harcnak, ~~ennek~~ semmi köze a romantikához ^{Sing ró} nincs, mert itt ^{csak} semmiféle visszatérésről, ~~nincsen szó, hanem arról van szó,~~ hogy a kapitalizmus elleni harc egy bizonyos vívmányát ne 20 %-ra, hanem 80- 90- 100 %-ra használjuk ki. Hogy a munkásnak a szabadidejét nem redukálni akarjuk - mert hiszen a feudalizmusban és a kezdődő kapitalizmusban ^{hosszabb volt a} egy kisebb szabad idő volt ^{kevesebb} - inkább növelni akarjuk, de az akcentus arra esik, hogy ~~est~~ a munkás, ezt a szabadidőt tudja ^{hol tudja} felhasználni a saját elidegenedése ellen ^{és} való a saját fejlődéséért ^{harcol} harcolni, ennek pedig a romantikához semmi köze nincs.

E: Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.

E: ^{Itt} ~~a magyar irodalomtörténészek szívesen használják a prae-romantika kifejezést.~~ ^{ről} ~~Mi erről a véleménye?~~ ^{mi}

L: ~~An~~ Azt hiszem, ~~hogy~~ ez, mint reális irodalomtörténeti probléma, főképp a német irodalom^{ban} ^{jelenlétük} ~~a problémáját~~ ahol tudniillik ~~A~~ német irodalomnak a felvilágosodás és a forradalom korszaka között van

egy közbeeső korszaka, az ugynevett Sturm und Drangnak a kor-
szaka. ~~Most ezt illetőleg nekem az a véleményem, hogy ennek a~~
~~pré-romantikához az égvilágon semmi köze nincsen. Hogy ez sem-~~
~~mi más nem volt, mint a felvilágosodásból a német árnyalata, volt,~~
~~és abban különbözött a francia és angol áramlatoktól, ez azután~~
~~később is visszatér az ideológiai nagy korszakban, az ugynevezett~~
~~német klasszikusság korszakában, hogy tudniillik Németország, mint~~
~~egy elmaradott állam, kevésbé volt képes a konkrét társadalmi~~
~~bajokra rámutatni és azokat leleplezni, aminek az ideológiai~~
~~föllendülés idején ez volt az ellenpólusa, hogy viszont ez a~~
~~mögött lévő nagy ideológiai problémákat helyenként tisztábban~~
~~látta, mint a fejlett kapitalista országokban volt. Az én Vé-~~
~~leményem szerint az egész Sturm und Drang (a Lessingutáni és~~
~~Goethe weimari periodusa közötti időt vezzem, egyszerűen a~~
~~felvilágosodás korszakába kell beemlíteni, a fiatal Goethe~~
~~és a fiatal Schiller művei nagy lázadások a feudális tár-~~
~~sadalom ellen. Azt mondani, hogy a Schiller Haramiák-ja vagy~~
~~az ő nagy polgári tragédiája, vagy a Werther vagy ezek a dol-~~
~~gok, hogy ezek nem a kapitalista fejlődés bírálatait tartalmaz-~~
~~zák, egyáltalában nem egy romantikus módon, amit például én an-~~
~~nakidején - és talán ez a példa nagyon világosan megmutatja -~~
~~amikor a Wertherben a szerelmi történettel kapcsolatban felme-~~
~~rül az öngyilkosságok gondolata, akkor Werther egyszer a~~
~~Lotte vőlegényével való beszélgetésben az öngyilkossági jogot~~
~~azzal védelmezi, hogy az emberiségnek a forradalomhoz való jogával~~
~~védelmezi. Azt mondja, hogy ahogyan embereknek, a társadalomnak is~~
~~joga van egy türhetetlen állapotot erőszakkal megszüntetni, úgy~~
~~az egyes embernek is joga van öngyilkossággal tiltakozni a maga~~
~~deformációja ellen. Ennek a romantikához semmi köze nincsen, ez~~
~~egy ostoba irodalomtörténeti legenda, amely a Sturm und Drangot~~

prae-romantikának fogja föl. A Sturm und Drang ^{épp} az ellentéte a romantikának és a Sturm und Drang ~~az~~ folytatása azoknak a tendenciáknak, amelyek a késői Diderot ^{-nál} és a késői Rousseauval ^{nál} kapcsolatban a francia fölvilágosodásban fölmerülnek. Ugy, hogy én ezt a prae-romantikát ~~egy~~ egyszerű irodalomtörténeti ostobaságnak tekintem.

E: És ez érvényes a magyar...

L: Ez ugyanugy érvényes a magyar ^{fejldése,} ~~doogra,~~ mert prae-romantika, ^{valam} ~~tudniillik,~~ a romantika, ^{előtt} ~~mielőtt~~ a kapitalizmus ~~az~~ ^{is} ellentmondásai ~~ek~~ meg nyilvánulhattak volna, egy ilyen romantika nem létezhetik, ilyen helyzete a romantikához, ami azután Jókainál beleilleszkedett abba, hogy ő 67 után az akkori dzsentróid kapitalizmus fejlődésének a támaszává vált. ^{és} ~~És~~ Nem szabad, hogy ^{valam} ~~mi~~ Jókainál ~~egy~~ ^{ilyen} stilizálásba beleessünk, mint hogyha Jókainál ^{nál} ~~nem~~ a magyar romantika gyöngé vonásairól ^{valam} ~~van~~ szó. A magyar romantika problematikája élénken tükröződik abban, amit Jókainál a realizmus és a romantika keveredésének szoktak nevezni, ~~mert tudniillik Jókai~~ ^{ugyanis} ~~tényleg~~ már 48-ban annak volt a híve, hogy Magyarország politikai és később szociális és ^{gazdasági} ~~ökonómiai~~ reformja ne járjon a dzsentró-világ elpusztulásával. Holott egészen kétségtelen, hogy a romantikamentes nagy magyar ideológusok, Petőfi ~~és~~ és Ady ~~és~~ ezt az elpusztulást látták ^{alapvető} ~~az~~ ^{alap} ~~alapkérdés~~ ^{nek}. Ha ~~szembeállítom~~ a magyar nábobnak ezt a stilizálását Jókainál azzal a Petőfi verssel, hogy "Nyilvános épület nincs, hát az akasztófa mi?" akkor egészen világosan lehet látni, hogy Petőfi ~~írt~~ ^{írt} nem ~~egy~~ ^{egy} hasonló, hanem ^{egy} ~~egy~~ pont ellenkező álláspontja ^{ot} ~~volt~~ ^{ez} ~~ebben~~ a kérdésben.

E: Gondolom, egészen más stiláris eszközökkel, de Kemény Zsigmond is a Jókai-féle romantikus ideológia alapján. ^{áll}

L: Természetesen. Keménynél csak az van, hogy ~~és~~ még tovább megy, mint Jókai, ő tudniillik nem tart lehetetlennek egy ilyen dzsentróid

alapon épülő önálló Magyarországot, és még a Habsburgokhoz való kapcsolatot is belekapcsolja ebbe a dologba. De természetesen, hogy Kemény ebben a tekintetben szintén egy ilyen lassu, konzervatív, és a nemesi kultúrát nem zavaró fejlődés alapján ^{áll} ~~van~~, és éppen azt kell nekünk látni - és ez az, amit nem vagyunk hajlandók látni - hogy Petőfi ^{és} ~~is~~ még erősebben ~~után~~ Ady ~~par~~ éppen ez ellen ~~van az opposzió.~~ ^{lét fel.}

^{Mi} E: ~~Most a~~ Móricz Zsigmond ^{Zsigmond helye a hit földén vanál körüli?} ~~féle Rózsa Sándor, mint ideál és Erdély, mint...~~

L: ~~Hogy Móricz Zsigmond ebben... Magyarországon nagyon komplikáltak,~~ ^{a földén vanál} ~~fejlődési vonalak vannak, mert ha még Móricz Zsigmond elé meggyünk,~~ ^{jobb irányba fordultunk.}

Mikszáth - különösen, ha Jókai-val hasonlítom össze - a magyar dzsentri társadalom kritikájában rendkívül messze ment. Mikszáth - nak azt lehetne mondani, hogy semmi illúziója a dzsentri közigazgatással szemben nem volt, ~~és~~ ezt azonban egy ~~ilyen~~ hatalomvédebensőség alapján tárgyalta. ~~Móricz Zsigmond radikálisabb volt~~ ^{ahol viszont sok tekintetben radikálisabb volt.} ~~eok tekintetben Mikszáthnál, Szerintem Mikszáth okosabb és tehet-~~ ^{nak} ~~ségesebb is volt Móricz Zsigmondnál, De Móricz Zsigmondnál nagyon~~ ~~lehet látni azt, hogy őneki vannak olyan elméleti korszakai,~~ amikor ~~és~~ azt hiszi, hogy az alapokon nem változtató ugynevezett reális reform-politikával Magyarország találhat ~~egy~~ kivezető utat.

~~En erről a 30-as években egy Móricz Zsigmond-féle folyóirattal~~ ^{hangul-} ~~írtam is.~~ ^{ban}

1?/ E: ~~"Ne politizálj, építsd."~~ ^{hanem} ~~"Ne politizálj, építsd."~~

L: Igen. Ebben tudniillik nem lehet nem politizálni. A földosztás kérdése az egy alapvető kérdés ebben a tekintetben, ami az Ady föllépése óta nem kerülhetett le a magyar ideológia előteréből, ezt József Attila nagyon szépen fejezte ki, amikor az Adyról írott versében azt írja, hogy "verse törvény és édes ritmusában kő hull a kastély ablaka zörög". Itt József Attila pontosan fölismerte, hogy a kastélyok ablakait kell beverni, hogy Ady

~~ezt csinálta, és ezzel szemben természetesen régebben Mikszáth-
nál is és aztán később Móricznál is sokkal több akadály ^{volt} ~~van~~ a
teljesen radikális fejlődéssel szemben, mint Adynál vagy József
Attilánál.~~

~~E: Rózsa Sándor, mint ideál, ebben részint van ezek szerint egy
pozitív elem, a plebejus felé fordul, másrészt ennek az élet-
formának, mint ideálnak a...~~

~~L: Nem szabad elfelejteni, hogy Móricznak egy nagy lépése ^{felé} ~~előre~~
Mikszáthoz képest, ^{ahányban} ~~hogy~~ a tudatosan plebejus irány sokkal erő-
sebb Móriczban, mint Mikszáthban volt, viszont a kritikában
Mikszáth nagyon sokszor élesebb elméjű volt Móricznál.~~